

Любов Гончаренко, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії і методики викладання гуманітарних дисциплін
Південноукраїнського регіонального інституту післядипломної освіти педагогічних кадрів
м. Херсон

РОЗВИТОК ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ШКОЛЯРІВ

У статті обґрунтовано важливість розвитку полікультурної картини світу школярів у межах багатокультурної освіти, охарактеризовано необхідність набуття педагогами полікультурної освіченості.

Постановка проблеми. Для кожного народу, котрий складає полікультурний простір України, властиве власне, унікальне бачення навколишнього світу і, відповідно, свого місця в ньому. Таке бачення може сприяти як взаємодії культур їх взаємовпливові, так і конфронтації на основі різних підходів до розуміння однакових життєвих позицій. Непорозуміння негативно впливає на стосунки між людьми в межах багатокультурного простору. Воно може виникати на основі небажання людиною зрозуміти і прийняти інший спосіб мислення, стиль поведінки, спосіб життя, а також часто спирається на брак інформації про культурні відмінності народів, тобто на відсутність знань про ціннісні орієнтири етнічних груп, що мешкають поряд. Здобути необхідні знання особистості мають допомогти навчальні заклади. Тому сучасна система освіти в Україні має орієнтуватися на розвиток у школярів полікультурної картини світу, демократичних цінностей та переконань, що сприятиме побудові громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Вітчизняні науковці провели низку досліджень, присвячених розгляду проблеми наукової картини світу. Серед них Г. Бабуріна, С. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Нетребко, А. Степанюк та інші. Вчені у межах своїх досліджень визначали зміст поняття, розглядали психолого-педагогічні засади, виділяли філософсько-культурологічні теорії формування наукової картини світу особистості тощо. Питання полікультурності розглядають такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Р. Агадулін, К. Антипова, І. Васютенкова, Л. Голік, Є. Голобородько, М. Красовицький, Д. Леонтєв, О. Сухомлинська, О. Тройнікова, В. Тузлукова та інші. Їхні праці загалом стосуються полікультурної освіти й виховання: історія становлення, важливість запровадження, методологія та теорія тощо. Проблеми пов'язані з розвитком полікультурної картини світу є мало розробленими у вітчизняній теорії та практиці.

Мета статті полягає в обґрунтуванні важливості процесу розвитку полікультурної картини світу школярів.

Виклад основного матеріалу. Процес розвитку полікультурної картини світу учнів у сучасних умовах можливо здійснити в межах полікультурної освіти, яка стала особливо актуальною в нашій державі. В основі такої освіти лежить принцип полікультуралізму, який нині більшість дослідників трактують як демократичну концепцію культури й освіти, що проголошує пріоритет прав людини в культурному та суспільному житті, рівність націй та культурних моделей, недопустимість расизму й шовінізму в державній політиці та приватному житті.

Полікультурна освіта – це освіта, що сприяє формуванню в особистості готовності до активної діяльності в сучасному соціокультурному середовищі, яка зберігає свою ідентичність, прагне до поваги та розуміння інших культурно-етнічних спільнот, уміє жити в мирі та злагоді із представниками різних расових, етнічних, культурних, релігійних груп.

Цілями такої освіти є:

- формування свідомих позитивних ціннісних орієнтацій особистості у ставленні до власної культури;
- створення полікультурного середовища як основи взаємодії особистості з іншими культурами;
- формування здатності індивіда до національно-культурного самовизначення;
- розвиток цілісної полікультурної картини світу.

Нині існують певні розбіжності в термінології, зокрема, І. Васютенкова зазначає, що часто під час розкриття значення терміна “полікультурна освіта” педагоги обов’язковою складовою вважають виховання, а в окремих роботах термін “полікультурне виховання” використовується як самостійний [1]. Такі розбіжності вона пояснює

тим, що поняття “полікультурне виховання” повніше відображає сутність полікультуралізму в педагогіці, оскільки воно містить не лише освіту людини, а й цілі, завдання й основні напрямки формування особистості, готової і здатної жити в сучасному суспільстві. Щодо полікультурної освіти І. Васютенкова вказує, що під нею розуміють освіту, яка залучає молоде покоління до розуміння етнічної, національної, світової культури, до розвитку на цій основі планетарної свідомості, формування готовності й умінь жити в багатонаціональному середовищі. Отже, важливою складовою змісту загальної освіти стає культурний компонент у системі виховання, адже культура, зокрема національна розглядається як одна з основ прилучення індивідів до духовних цінностей, що сприяє формуванню особистості.

Цілі полікультурної освіти, на думку дослідниці, базуються на чотирьох орієнтирах:

- соціокультурній ідентифікації особистості;
- засвоєнню системи понять й уявлень про полікультурне середовище;
- вихованні позитивного ставлення до диверсифікованого культурного оточення;
- розвитку навичок полікультурного спілкування.

А одне з головних завдань такої освіти вона вбачає у вихованні духовної культури, що найчіткіше проявляється у стосунках різних національностей [1].

Полікультурна освіта розширює горизонти освітньої діяльності, сприяє формуванню в індивіда поліфонічного сприйняття світу, культивує толерантність як моральний ідеал та норму поведінки. Керуючись принципами такої освіти, педагоги виховують у дітей повагу та визнання мов і культур усіх етнічних груп, розвивають їх полікультурну картину світу [2]. Така освіта забезпечить усім, хто навчається, незалежно від статі, соціальної, етнічної, расової, релігійної культурної приналежності, рівні можливості на здобуття освіти в навчальних закладах.

Для полікультурної освіти важливі як універсальні цінності, які виходять за межі групових ознак, так і всі ті різноманітні цінності, які визначають групову приналежність і створюють унікальні культури та погляди на світ. Універсальні цінності містяться у культурних, релігійних та національних традиціях. Якими б різними не були ці традиції, вони породили багато спільних рис у різних народів, незалежно від часу та відстані.

Освіта на засадах полікультурності має керуватися такими педагогічними принципами, як виховання в людини почуття власної гідності та високих моральних якості; умінь співіснувати з

представниками різних рас, релігій, культур, етносів; виховання толерантності, готовності до конструктивної взаємодії. Полікультурна освіта може виконувати такі функції: формування уявлення про розмаїття культур та їх взаємодію; усвідомлення важливості культурного розмаїття для самореалізації особистості; виховання позитивного ставлення до різних культур; розвиток умінь та навичок взаємодії з представниками різних культурних груп на основі толерантності й взаєморозуміння.

У межах полікультурної освіти можливо сформувати у школярів полікультурну картину світу, суть якої полягає в узагальненій системі поглядів на світ, що складається з різних культурних, релігійних, етнічних груп, а також усвідомлення свого місця в ньому. Полікультурна картина світу може бути як індивідуальна, так і групова, оскільки кожна людина, маючи власне бачення, сприйняття культур, ставлення до них, водночас може виявляти спільне з іншими людьми бачення культурного розмаїття.

Для роботи з дітьми педагогу важливо самому мати цілісну полікультурну картину світу, що дасть можливість у майбутньому ефективно працювати зі школярами. Така робота буде вдалою за умови полікультурної освіченості учителів, яка є основою зазначеної картини світу. Освіченість — це риса особистості, що розвивається, має досвід, який дає їй здатність орієнтуватися у навколишньому середовищі, пристосовуватися до нього, збагачувати й обіргати його, набувати в ньому нових знань і за допомогою цього безперервно удосконалювати себе.

Як зазначає О. Тройнікова, полікультурна освіченість є інтегративною якістю особистості, котра володіє певними способами взаємодії з представниками різних культур, зокрема й рідної. Вона також вказує на те, що полікультурна освіченість — це не просто оволодіння певним набором міжкультурної взаємодії й культурна поінформованість, це й певний стиль мислення, світогляду, що в кінцевому результаті формує активну життєву позицію, котра в освітньому просторі реалізується у пізнавальній та комунікативній активності, “емоційному інтелекті”, тобто здатності особистості конструктивно розв’язувати проблеми, що виникають у багатонаціональному колективі, й створювати в такому суспільстві комфортну емоційну обстановку [4]. Все це свідчить про готовність педагога успішно здійснювати міжкультурну взаємодію.

У структурно-змістовому плані полікультурна освіченість як психолого-педагогічна категорія, на думку дослідниці, має такі складові:

- інтерес та бажання особистості вивчати культурні й мовні системи (мотиваційний компонент);
- уміння визначати універсальне та специфічне в мовах та культурах (когнітивний компонент);
- розуміння та прийняття рідної/нерідної та іншомовної культур (емоційний компонент);
- уміння взаємодіяти відповідно до культурного контексту міжкультурної взаємодії (поведінковий компонент) [4].

О. Тройнікова переконана, що розвиток даної інтегративної якості особистості відбувається за такою послідовністю: знайомство – розуміння – осмислення – прийняття різних культур та мов. Перший етап розвитку полікультурної освіченості передбачає вивчення нової культурознавчої значимої інформації із залученням знань та способів діяльності, які наявні. Цей етап орієнтує, тих, хто навчається, на процес спільного вивчення культур та мов, ініціювання їх інтелектуальної, емоційної та соціальної активності. Другий полягає у тому, що розуміння інформації відбувається шляхом виокремлення культурних особливостей, виділення національних цінностей та орієнтирів культур, котрі взаємодіють. В основу такої діяльності покладено пошук та знаходження специфічного й універсального, загальнолюдського в різних культурах. Третій етап здійснюється у процесі контрактивного аналізу цінностей та орієнтирів, моделей поведінки, що прийняті у рідній/нерідній та іншомовній культурах. Четвертий етап – прийняття різних культур та мов – означає розміщення осмисленої інформації у процес опосередкованої та безпосередньої міжкультурної взаємодії, тобто особистість починає виступати посередником між рідною та іншомовною культурами, вирішувати міжкультурні проблеми, вона здатна адекватно інтерпретувати інший спосіб життя, ставитися до нього толерантно [4].

Таким чином, полікультурна освіченість педагога допоможе йому усвідомити необхідність пошуку особливих форм, технологій навчання, які б формували в учнів актуальні способи діяльності в багатокультурному середовищі.

Полікультурна картина світу окремої особистості – це індивідуальна система уявлень про будову світу в різних культурних проявах. Особливістю будь-якої картини світу є її суб'єктивність. Вона проявляється у тому, що кожна людина має багато білих плям у знаннях про полікультурну реальність, у досвіді. Індивіди ці плями не сприймають, тому сприйняття цілісного світу відбувається на основі суб'єктивізму. Свідомість людини заповнює всі прогалини, які існують у досвіді, будь-якими уявленнями, запозиченими звідкись

когнітивними схемами, так, що ці плями зникають. Отже, будь-яка картина світу, зокрема й полікультурна, утворена і знаннями, і досвідом, і некритично сприйнятими переконаннями, і здогадками, і нечіткими уявленнями, але прогалин у картині світу бути не може.

Як вказує Д. Леонтьєв, наша свідомість “повинна” знати всі відповіді, тому що у людини є нагальна потреба, життєва необхідність мати будь-яку картину світу для орієнтації, і тільки згодом потребу в її точності та об'єктивності [3].

Це дає можливість стверджувати, що кожна людина має свою полікультурну картину світу, оскільки вона формувалася під дією різних чинників, зокрема, до неї входять різні знання та уявлення про культури як загальні, так і конкретні. І від того, якими знаннями володіє особистість, буде залежати точність та об'єктивність вказаної картини світу.

Якщо картина світу учня базується на негативних етнічних стереотипах, то складно уявити, що він буде прагнути побудувати з представниками інших народів позитивні стосунки. І лише за умови обмеження чи подолання таких некритичних суджень школяр буде здатний до конструктивної взаємодії, основою якої буде толерантність.

Картина світу відображає дійсність, а дійсність не залишається незмінною, відповідно, проблема виникає тоді, коли світ змінюється, а картина світу людини залишається незмінною. Це породжує прояви агресії, ворожості. Таким чином, людина виправдовує постійність власної картини світу – щоб її не змінювати індивід прагне примусити світ відповідати їй.

Процес полікультурної освіти дає можливість розвинути об'єктивну полікультурну картину світу, оскільки у ньому школярі стикаються з диференційованими поєднаннями культури минулого, теперішнього й майбутнього, котрі можуть бути усвідомлені лише через історичну наступність та взаємозв'язок. Однією з глобальних цілей такої освіти є досягнення розуміння між представниками різних культур у широкому значенні, відповідно, досягнення її можливе за умови розвинутої полікультурної картини світу, що дає особистості цілісне уявлення про культурне розмаїття регіону, країни, світу.

Полікультурна освіта має допомогти школярам подолати національні упередження, на яких може базуватися картина світу, й сприяти міжкультурному взаєморозумінню між різними народами. Також вона дає змогу індивідам запозичити деякі культурні зразки діяльності й селективно їх використовувати.

У межах такої освіти варто розвинути в шко-

лярів етнічну та мовну картини світу, адже полікультуралізм не заперечує етнонаціональних цінностей, а навпаки пропагує їх збереження. Відповідно, такі картини світу допоможуть дитині через власну культуру осягнути полікультурний образ світу.

Етнічна картина світу передбачає, що кожен етнос має власне бачення навколишнього світу й свого місця в ньому. Вона розкривається через рефлексуючі образи культурного простору. Розвиток її допоможе молоді краще пізнати як рідну культуру, так і долучитися до процесу усвідомлення полікультурного простору. Етнічну картину світу можливо сформувати за допомогою мови, яка накладає відбиток на свідомість її носіїв. Будь-яка мова, будучи засобом комунікації, виступає й у ролі показника приналежності носіїв до тієї чи іншої етнічної групи. Отже, володіння мовою свого народу допомагає людині пізнати власну культуру, а знання мови інших етнічних груп сприяє прилученню індивідів до культурних зразків “чужого” народу. У мові й через мову відбувається злиття культур, проявляється їх самоідентичність. Це підтверджується наявністю у будь-якій мові іноземних слів, які збагачують її, разом з тим, кожна мова має власні лексико-граматичні конструкції. Таким чином, виявлення механізмів формування в мові етнічної картини світу допомагає особистості наблизитися до розуміння іншої культури, а звідси й побудувати позитивний процес взаємодії на основі діалогу.

Мовна картина світу – мовна макросистема, що є таким типом картини, котрий виникає під час контактів мовної особистості з іншими мовними особистостями і з самим собою, і служить для засвоєння носієм мови безкінечного розмаїття мовної дійсності, – таке визначення подає В. Тузлукова [5]. Такий образ світу розвивається у процесі взаємодії представників різних мовних середовищ, що дає можливість партнерам коректно спілкуватися, враховуючи правила мовленнєвого етикету, прийняті в різних культурах.

Полікультурна освіта також допоможе особистості осягнути той факт, що кожна соціальна спільнота, значима група, до якої належить людина, є своєрідним культурним середовищем і кожна людина знаходиться одночасно в низці різних культур, котрі лише частково перетинаються. До них належать національна, етнічна, професійна, релігійна, сільська, міська тощо культури. Кожен з індивідів є носієм різнорівневих культур, і різні елементи їх світогляду запозичуються з різних культурних контекстів. Людина може виокремити в собі ті світоглядні принципи, які збігаються з національною культурою, а також ті, котрі

пов’язані з родинною культурою чи професійною, чи якоюсь іншою [3]. Це сприятиме усвідомленню учнем того, що він одночасно належить до культури народу, з яким себе отожднює, й до певної субкультури. У кожній культурі є певні цінності, що визначаються й підтримуються якоюсь частиною або групою людей. Вони називаються субкультурами. Виділяються у субкультурі окремі вікові групи, наприклад, молодь створює культурні цінності, що приймає лише ця вікова група (стиль одягу, поведінка, смаки, мова тощо). Субкультури можуть складати представники певних професій (особливо пов’язані з мистецтвом).

Отже, організація навчально-виховного процесу в закладах освіти на основі полікультурності допоможе учневі осягнути багатоманітність культурних проявів у сучасному світі.

Розвинута у школярів полікультурна картина світу надасть їм можливість усвідомлювати себе полікультурним суб’єктом у рідному середовищі; розуміти, що групова приналежність може змінюватися залежно від контексту комунікації та інтеракції; виявляти культурну подібність між представниками різних культурних груп, визначати своє місце, роль, значимість, відповідальність у глобальних загальнолюдських процесах; виступати проти культурної агресії, дискримінації.

Висновки. Таким чином, у процесі полікультурної освіти важливо сформувати у школярів уявлення про культуру та культурне розмаїття, залучати їх до загальнолюдських культурних цінностей, розвивати позитивне ставлення до своєї культури, виховувати толерантне ставлення до різних культур. Усе це складатиме об’єктивну полікультурну картину світу. Відсутність належної уваги до полікультурної освіченості школярів може призвести до соціокультурної нетерпимості й ворожості до оточення.

Подальші дослідження даної проблеми варто проводити у таких напрямках: розвиток індивідуальної, етнічної, мовної картини світу учнів, робота з вчителями щодо розвитку їх полікультурної картини світу, необхідність розвитку полікультурної картини світу в майбутніх педагогів.

1. Васютенкова І.В. *Современные проблемы поликультурного образования // Доступный з <http://pi.sfedu.ru/>*

2. Гончаренко Л.А. Зубко А.М. Кузьменко В.В., *Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів: Навчальний посібник. – Херсон: РІПО, 2007. – 172 с.*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

3. Леонтьев Д. Мировоззрение как миф и мировоззрение как деятельность // Менталитет и коммуникативная среда в транзитивном обществе / под ред. В.И. Кабрина и О.И. Муравьевой. – Томск: Томский государственный университет, 2004. – С. 11 – 29.

4. Тройникова Е.В. Развитие поликультур-

ной образованности средствами языкового образования // Доступный с <http://lingvomaster.ru/>

5. Тузлукова В.И. Научно-педагогический глоссарий // Доступный с <http://rspu.edu.ru/li/journal/lexicography/glossary.htm>

Олександр Видра, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки, психології та методики трудового і професійного навчання
Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Здійснено теоретичний аналіз поняття психологічної культури та особливостей її формування і розвитку; визначено роль і місце психологічної культури в структурі навчально-професійної діяльності майбутнього вчителя трудового навчання; розроблена концептуальна модель психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

Актуальність проблеми дослідження. Психологічна культура є важливим елементом професійного розвитку та праці особистості вчителя. Педагог формує і розвиває особистість учня, виконує роль транслятора цінностей, які складають основу культури нації. Психологічна специфіка професійної діяльності вчителя трудового навчання полягає у розвитку особистості учнів в умовах праці. Це досягається не тільки навчанням дітей практичним операціям і прийомам для створення матеріальних виробів, але і формуванням в учнів любові до праці, розвитком усвідомлення дітьми праці як цінності, що є важливим, але майже знеціненим елементом культури суспільства в сучасних умовах життя в Україні. Саме високий рівень психологічної культури дозволяє майбутньому вчителю трудового навчання посилити ефективність професійної діяльності, саморозвитку і самоактуалізації, а також успішно формувати особистість школяра як суб'єкта праці, забезпечувати його різнобічний розвиток, зокрема, розвиток технічного і творчого мислення, виховувати переконання цінності праці, цінності особистості, людини, яка працює. Розробка і більш чітка конкретизація теоретичного та методологічного аспектів проблеми надасть можливість потужної організації умов для розвитку психологічної культури майбутніх вчителів трудового навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування методологічного підходу до вивчення проблеми і розробка концептуальної моделі психологічної культури майбутнього вчителя трудового навчання.

Виклад матеріалу. Як предмет спеціального дослідження, у працях видатних діячів науки Б.Г. Ананьєва, В.С. Біблера, Л.С. Виготського, О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Г.С. Костюка та ін., психологічна культура почала розглядатися у 70-х роках ХХ століття. Протягом подальших років вона вивчалася такими відомими вітчизняними науковцями, як В.І. Войтко, В.О. Сухомлинський, О.О. Бодальов, Н.В. Чепелева, О.Я. Березіна, сучасними психологами Росії (О.Г. Асмолов, Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков, Т.Н. Юренко та ін.), Білорусі (Я.Л. Коломінський), а також України (Г.О. Балл, І.Д. Бех, Н.А. Побіренченко, П.С. Перепелиця, В.І. Панченко, Е.О. Помиткін, В.В. Рибалка, З.Л. Становських, О.М. Ігнатович, М.В. Бастун, Н.І. Волошко та ін.).

Серед найбільш відомих сучасних підходів до вивчення зазначеної проблеми є наступні: **структурно-функціональний підхід** до вивчення психологічної культури особистості, що розроблений російськими колегами і застосований в умовах підготовки учнів у загальноосвітніх навчальних закладах (Л.С. Колмогорова, О.І. Мотков) [6]; **підхід до вивчення у загальному і професійному аспектах** розвитку психологічної культури